

DOSYA/DERLEME**MARKSİST PERSPEKTİFTEN KRİZE BAKIŞ:
BAŞKA BİR DÜNYA MÜMKÜNDÜR...****Ahmet Haşim KÖSE**, Ahmet ÖNCÜ****

• Genel anlamda Marksist iktisadı nasıl tanımlıyorsunuz? Sizce Marksizm'i diğer iktisadi düşünce geleneklerinden ayırtıran temel özellikleri nelerdir?

İlk olarak şunu açıkça vurgulamalıyız ki Marx'ın iktisadı, standart iktisatta olduğu gibi salt mantıksal çıkarımlar toplamı değildir. Yöntemsel açıdan tarihsel ve mantıksal analizlerin diyalektik bir birlikteliğidir. Bu nedenle Marx'ın türettiği iktisadi kategorileri temsil ettikleri toplumsal ilişkilerden bağımsız olarak okumak, basit anlamda Marx'ı ekonomizme indirgemek olur. Bu uyarıyı saklı tutarak, Marx'ın iktisat düşüncesinin genel olarak kapitalist üretimin temel mantığı ve çelişkilerinin deşifreyonu üzerine temellendiğini söylemek mümkündür. Marx'ın tekil olarak metanın anlamını çözümleyişinden, genel olarak sermayeye ve tabii buradan da sermaye birikiminin anlamı ve ritimlerine yönelen yolculuğunda açığa çıkardığı şey, kapitalizmde sermaye ve sermayenin "zenginlik" olarak biriktirdiği şeyin deşifreyonu ve bunun toplumsal sonuçlarıdır.

Marx da burjuva iktisatçıların kabul ettiği ve kutsadığı kapitalist üretimin temel mantığından yani kar için üretimden yola çıkar. Sermaye için biriktirilen, değerli ya da değersiz kılınan şey karın kendisidir. Bu anlamda dün olduğu gibi bugünde sermayenin küresel

düzeyde bir krizden söz ediliyorsa, bu genel olarak sermaye ve tekil olarak sermaye grupları için kar olanaklarının tıkanığındandır. Bu nedenle ister Marksist ister burjuva iktisatçıları için olsun her daim en önemli teorik soru karın anlamı ve kaynağının gerçekte ne olduğudur. Marx'ın 1844 Elyazmaları'ndan Kapital'e uzanan yolculuğunun bizlere bıraktığı büyük düşünsel miras bu sorunun yanıtı üzerinedir. Onu öncülü politik iktisatçılardan ve bugün burjuva iktisadının her türlü (liberal ya da Keynesyen) varyantından ayıran devrimci analizinin özü de burada yatmaktadır. Bu çaba gündelik hayatımızda karşımıza mal (meta) olarak çıkan nesnelere içindeki toplumsal ilişkinin çözülmesi ve böylece kapitalizmde sermayenin gerçek anlamının açığa çıkarılmasıdır. Başka bir deyişle, Marksist iktisadın merkezi sorunu piyasa için - salt değişim için - üretim yapılan kapitalist toplumda, metaların gerçek değerinin sermaye açısından anlamının, yani karın kaynağının çözülmesidir.

Marksist perspektiften kapitalizmin iktisadi çözümü onun değerler sistemi olarak yorumlanışına dayanır. Bir Marksist iktisatçı gündelik yaşamımızın her alanını kuşatan mallara baktığında, onları nesnelere toplamı ya da söz konusu nesnelere etiketlenmiş piyasa fiyatları olarak görmez. Onları dünyanın her tarafına yayılmış işçilerin raflara dizilmiş emekleri olarak görür. Artık-değer üretimi kapitalist üretimin amacıdır. Kapitalizmde "zenginlik" diye tanımlayabileceğimiz karın nesnel karşılığını artık-değer olarak tanımlanan emek sömürsü oluşturur. Bu kitle toplam üretken emek zamanından, toplam ücret ödemelerinin eşdeğerini üretmek için gerekli emek zamanlarının çıkarılmasıyla bulunur. Marx'ın

*Bu söyleşi Ahmet Haşim Köse ve Ahmet Öncü'nün Dergimizin sorularına verdikleri yazılı yanıtlardan oluşmaktadır. Yazarlar Marksizmin genel iktisat mantığından dünden bugüne uzanan bir perspektifle kapitalizmin krizini yorumlamakta ve ne yapmalı sorusuna yanıtlar getirmektedirler.

** Prof. Dr. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

*** Doç. Dr. Sabancı Üniversitesi Yönetim Bilimleri Fakültesi

teorik keşfi artık-değerin burjuva sınıfının tüm kesimlerinin "karlarının, faizlerinin ve rantlarının" genel toplamının tek kaynağı oluşudur. Bu kavram hem sınıf mücadelesinin kökenini ve muhtevasını hem de kapitalist toplumun dinamiklerini açıklayarak toplumun tarihsel bilimi ve kapitalist ekonominin bilimini birbirine bağlar (Mandel, 2008a). Toplam sermaye açısından sorun ücretli emeğin kendisini yeniden üretmek için gerekli toplumsal emek zamanından daha fazla bir değer, yani artı değer kar, faiz ya da rant şeklinde özel mülke dönüştürülmesi ve bu değer kitlesinin büyütülmesidir.

Mantığı gereği kapitalist bir ekonomide kullanım değeri meta değerinin ön koşuludur. Hiçbir ihtiyaca cevap vermeyen bir metanın hiçbir mübadele değeri yoktur. Bu nedenle Marksist iktisadın temel ilgisini değer olarak fiyat (ya da üretim fiyatları) ile piyasa fiyatları arasındaki ilişkiye bağlı olarak, mübadele süreçleri dolayımı ile artık değerün üretilmesi, bu değer kar olarak piyasada ele geçirilmesi (gerçekleşme) ve yeniden üretime sokulması (değerin büyütülmesi) süreci oluşturur. Sermayenin artarak büyümesi yani sermaye birikimi piyasa fiyatlarıyla çalışan kapitalist ekonominin değer (üretim) fiyatlarıyla uyumlu olarak, ekonominin tüm kesimlerinde (sektörlerinde) yeniden üretimi mümkün kılıp kılamayacağına bağlıdır. Bu sorun özünde kapitalist ekonominin her ölçüğünde (ulusal ekonomiden piyasa dolayımıyla birleşmiş küresel ekonomiye uzanan) içsel olarak ve kendiliğinden "üretim - bölüşüm - tüketim ve yatırım" süreçlerinin toplam değerlerle uyumlu olup olamayacağı sorunudur. Kapitalist ekonominin "zayıf dokusu" bu ilişkilerde saklıdır. Kapitalizmi sürekli olarak değerlerden sapan piyasa fiyatları sistemi eşliğinde çalışmaya iten içsel devinimi - en basit anlamıyla rekabet ve pazar çelişkisi - sadece verili bir zamanda değil, zamanlar arasında da uyumsuzluğa yol açarak "üretim - bölüşüm - tüketim ve yeniden üretim süreçlerinin" tıkanmasına yani dönemsel krizlere yol açar.

Genel olarak kar haddi artık-değer oranı (üretken emeğin yarattığı artık değer söz konusu emek miktarına oranı) ile doğru, sermayenin organik kompozisyonu (sabit sermayenin üretken emeğe oranı) ile ters yönlü bir hareketliliğin bileşik ilişkisine tabii olarak belirlenir. Sermayenin organik kompozisyonu, kapitalistler arası rekabet çelişkisinin ve bu çelişkinin emek süreçlerinde yarattığı baskının doğal bir sonucu olarak sürekli bir artış eğilimindedir. Kabaca emek gücünün yerine yeni teknik ya da teknolojiyle donanımlanmış sermayenin ikame edilmesiyle gerçekleşen bu baskı, bir taraftan birim emek gücünün üretkenliğini (görelî artık-değer) artırırken, diğer taraftan da birim üretim için gerekli emek miktarını (doğrudan emek kullanımını) azaltarak işsizliğin (rezerv işgücünün) artmasına ve ücretlerin bastırılmasına ya da toplam ücret ödemelerinin daralmasına yol açar. Sermayenin tümü açısından düşünüldüğünde bu

süreçte (yani sermayenin ortalama organik bileşiminin artması durumunda) ortaya çıkan fazla ürün beraberinde fiyatlarda azalma yönlü bir baskıyı ve sermayenin bir kısmının bu yeni piyasa fiyatlarında artık değerli olamamasını (yani iflası) getirir. Marx'ın ortalama sermaye'nin "başka sermaye ve emekle" olan çelişkilerinin iktisadi mantığından türettiği ve kar oranlarının düşme eğilimi olarak tanımladığı bu süreç sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşması olarak tanımladığı sürecin de zeminini hazırlamaktadır. Bütün olarak bakıldığında bu, kapitalizmin pazar ve rekabet baskısıyla şekillenen hem yaratıcılığının (daha fazla ve çeşitli ürün) ve hem de tahribinin (rekabet dışı kalan değersiz sermaye) özünü oluşturur. Bu nedenle herhangi bir somut kapitalist oluşumu standart iktisat kitaplarında varsayılan tam rekabet modeline dayanarak tahlil etmek anlamsız olduğu kadar yanıltıcıdır da. Somut kapitalizm tekeli yapılanmalar ve tekeli rekabet ilişkileri üzerinden kurumsallaşır ve hareket eder. Böyle bir yapılanmada sermaye açısından kar elde etmenin mantığı ortalama kar oranının üzerinde bir artı-kar arayışıyla biçimlenir.

Bu anlamda sermaye birikiminin mantığının tekil sermayeler arasındaki rekabetin mantığına belirlendiğini söylemek yanlış olmaz. Marx Kapital'in 2. ve 3. Ciltlerinde, genel olarak sermayeden farklı sermayelerin bileşik hareketine yöneldiği analizlerinde sermaye birikiminin farklı sermayeler ve tabii ki emekçi sınıflar için anlamını çözmeye yönelir. Sermayenin her ölçekteki hareketliliğini kodlayan kar arama arayışı için Kapital'in bu iki cildinden çıkarabileceğimiz belkide en önemli sonuç şudur: Kapitalist üretim tarzının gerçek büyüme sürecine herhangi bir biçimde kar oranlarının etkin bir eşitlenmesi eşlik etmez. Kural olarak sermayenin ulusal ve küresel ölçekte hareketliliği farklılaşmış kar oranları eşliğinde gerçekleşir. Yani "kar oranı, farklı sermayelerin aynı malları ürettikleri farklı koşullardan dolayı, aynı fiyata sahip aynı mallar için bile değişik olabilir, çünkü tekil bir sermayenin kar oranı bir malın piyasa fiyatı tarafından değil piyasa fiyatı ile maliyet fiyatı arasındaki fark tarafından belirlenir" (Marx, 2006). Bu ana saptama, dün ve bugün, sermaye ağlarının ve bu ağların büyüme dinamiğini oluşturan ticaret ve yatırım hareketliliğinin davranışsal mantığını oluşturur. Kural olarak söylenebilecek şudur: Sermayenin küresel hareketliliğinin ardında dünya çapında tek tip sermaye piyasası, tek tip üretim fiyatları ve tek tip kar oranlarının olmayışı sonucunda ortaya çıkan artı-kar elde etme potansiyeli yatmaktadır. Bu anlamda sermayenin büyüüp, yayılmasını kendiliğinden sonlayabilecek herhangi bir nihai sınır yoktur. Değer yasası sürebildiği ölçüde kapitalizmin varlığı yaygınlaşıp, genişleyebilir. Yani sermaye birikiminin kendisi kendi krizini hazırlasa da, sonunu hazırlamaz. Kapitalizmin sonu sermayenin mantık alanında ve onun kendiliğinden bir sonucu olarak aranmaz. Böylesi bir sonuç ancak işçi, emekçi ve ezilenlerin sermayenin her ölçüğünde ona karşı vereceği mücadelelerin sonucunda mümkün olabilir.

Rekabet ve sürekli birikim baskısı sermaye açısından "üretim - gerçekleşme ve yeniden üretim" ritim ve çelişkilerini içeren sürekli bir genişleme sorunu yaratır. Bu baskı kapitalizmin geride bıraktığı beş yüz yılı aşkın tarihinde dünya ölçeğinde yaygınlaşıp, genelleşmesinin de ana dinamiğini oluşturmuştur. Bu sürecinin dinamiklerini artı-kar arayışı içindeki sermayenin ülkeler, bölgeler, sanayi dalları ve firmalar düzeyindeki eşitsiz ve bileşik gelişim ritmi oluşturmaktadır. Bize göre, bu ardışık süreçlerin mantığını ve ana özellikleri bakımından en yetkin Marksist yorumunu Ernest Mandel'in Geç Kapitalizm'inde bulmak mümkündür. Mandel, küresel ekonomiyi ticaret ve sermaye ilişkileriyle birbirine eklenmiş kapitalist, yarı kapitalist ve kapitalizm öncesi üretim ilişkilerinin iç içe geçmesiyle oluşmuş bir yapı olarak kavrar. Bu yapının iktisadi mantığı, küresel düzeyde aynı değer yasasının (Mandel'in vurguladığı gibi tek tip değil) farklı piyasa fiyatları eşliğinde çalışmasına dayanmaktadır. Bu anlamda sermayenin küresel düzeydeki artı-kar ritmi ülkeler düzeyinde farklılaşan üretim (değer) fiyatları ile "eşitlenmiş olmasa da birleşmiş" pazar fiyatlarının farkına göre belirlenmektedir. Basitçe bu küresel ticaret ilişkilerinde merkez ülkelerin kendi üretim fiyatlarının üzerinde, çevre ülkelerinin ise üretim fiyatlarının altında bir pazar fiyatlarına tabii olmaları anlamına gelir. Ticaret ve üretim ağlarının küresel düzeyde yoğunlaşması sermayenin organik bileşimini ve kar oranlarını eşitlemek bir yana onları mutlak olarak farklılaştırır. Sermayenin yeni üretim alanlarına doğru (yeni bir sektöre ya da yeni bir coğrafyaya) genişlemesi nihai olarak kar düzeyindeki bu farklar tarafından belirlenir.

Marx sermayenin yeniden üretim sürecini para-sermayeden, üretken sermayeye ve daha sonra yeniden meta-sermayeye (M - P - M') dönüşen, sermayenin üç biçiminin yeniden üretildiği bir dönüşüm (metamorfoz) süreci olarak tanımlamaktadır. Bu üç süreç arasındaki uyum ve süreklilik kapitalist yeniden üretim için hayatidir. Lakin bu üç süreç, farklı toplumsal süreçlere karşılık gelip, (kabaca, sermayenin kar beklentisi ile şekillenen yatırım çelişkisi, üretim sürecinde emek ve sermaye çelişkisinde belirlenen bölüşüm sorunu, satış ya da gerçekleşme sürecinde ortaya çıkan talep çelişkisi...) her biri kendi içinde ve süreçler arasında kapitalist yeniden üretimin çelişkili doğasını oluşturur. Üstelik tekil bir sermaye döngüsü için çelişkili olan bu süreç, farklı üretim süreçlerinin birlikteliğinde (çok sayıda ve çok farklı nitelikte sermayenin varlığında) ve tabii ki farklı fiyat ve rekabet baskısının varlığında, yani sermayenin parçalanmış gerçekliğinde çok daha karmaşık ve kırılımandır. Üstelik bu kırılımlar ilişkisi salt bir defaya mahsus değil, birbirini izleyen bütün sermaye birikim süreçleri arasında da (zamanlar ya da dönemler arasında) tutarlı olması, yani sermayenin büyüyen bir ilişkisellikte dengelenmesi zorunludur. Böylesi bir uyum ise kural olarak anarşik kapitalist üretim sistemi içinde yoktur. Bu anlamda her

ölçekte (ulusal ve küresel) kapitalist üretim süreci genel olarak senkronize olamamanın yarattığı süreksizliklere tabidir. Yani kriz kapitalizmin doğal ürünü ya da onun doğal ritmidir. Lakin sermayenin kabaca "genişleme - durgunluk ve kriz" eğilimleri olarak tanımlayabileceğimiz bu uzun dönemli ardışık eğilimleri, Mandel'in magnum opus'u, yani başyapıtı, sayabileceğimiz Geç Kapitalizm'de ayrıntıyla incelediği gibi, kendilerini mekanik bir biçimde dışa vurmazlar; bunun yerine "klasik çevrimler" aracılığıyla gerçekleşirler. Uzun dönemli bir genişleme evresinde çevrimsel canlanma dönemleri daha uzun ve daha yoğun, çevrimsel aşırı üretim bunalımları daha kısa ve daha yüzeyseldir. Tersine uzun dalganın durgunluk eğiliminin güçlü olduğu evrelerinde ise canlanma dönemleri daha az ateşli ve daha geçici, çevrimsel aşırı üretim bunalımları da daha uzun ve daha derindir (Mandel, 2008b). Bu açıdan bakıldığında yaşadığımız dönemi 1970'li yıllardan bu yana süren uzun daralma evresinin küresel ölçekte genelleşmiş ve yoğunlaşmış bir kriz süreci olarak yorumlamak mümkündür.

• Bu Krizi 1929 Kriziyle karşılaştırma yaygın bir zenetme oldu. Basında ve akademik yazında "bu kriz 1929 Krizinden sonraki en büyük krizdir ya da 1929 Krizinden dahi daha büyük..." türü yorumlarla karşılaşıyoruz. Siz bu yorumlara nasıl bakıyorsunuz?

Bu bir tarafı doğru bir tarafı ise yanlış ya da yetersiz bir saptamadır. Doğrudur çünkü küresel ekonomi 1929 sonrasındaki en uzun ve en yaygın sarsıntılardan bir tanesini yaşıyor. Yanlış ya da eksiktir çünkü kapitalizmin ölçeği ve örgütlenmesi 1929'dan çok farklıdır. Marx, Artık Değer Teorisi'nde genelleşmiş bir dünya bunalımında burjuva üretiminin bütün çelişkilerinin patlak verdiğini vurgular. Bütün bu çelişkiler hiç kuşkusuz basit ezberlere dayanılarak kavranamazlar; aksine verili tarihsel koşullarda yani her bir somut durumda biçim ve öz olarak kendilerini nasıl açığa çıkardıklarının analizini gerekli kılarlar. Bu nedenle Marksistler zamanı basitçe "şiddeti ve büyüklükleri" birbirleriyle karşılaştırılacak olgular yığını olarak görmezler. Tarihin materyalist diyalektik yorumu bunu reddeder.

Bu noktada günümüz krizinin özgünlüklerine dönecek olursak, İkinci Dünya Savaşı sonrasında emperyalist kapitalizmin geçirdiği dönüşümleri anımsamakta büyük yarar vardır. Bu bağlamda belki de ilk olarak vurgulanacak olanların başında savaş sonrası dönemde ABD'nin inşa ettiği uluslararası para sistemi ve bunun 1970'lere girerken yaşadığı büyük sarsıntı ve geçirdiği önemli değişim gelir. Bu gelişmenin Marksist iktisat açısından analizini yaparken paranın değer üretimi ile ilişkisini her zaman akılda tutmak gerekir. Burjuva iktisadının aksine Marx parayı toplumsal bir ilişki olarak kavramıştır. Tarihsel olarak düşünüldüğünde para meta mübadelesinin sonucunda ortaya çıkmıştır ve sınıflı toplumların varlığında başkalarının emeğini mülk edinmenin aracı olarak işlev

görmüştür ve hala da görmektedir. Bu anlamda sınıflar var olduğu sürece para bir sınıf doğasına sahip olacaktır. Burjuva toplumunda para üretilmiş bütün metalarla mübadele edilebildiğinden bir yandan metaların genel eş-değeridir, diğer yandan da toplumsal olarak gerekli olan emek miktarlarının karşı-değeridir. Marx'ın para teorisini geliştirirken yaptığı kritik saptama, para miktarındaki bir değişimin, mübadele yoluyla dağıtılacak olan emek miktarları toplamı üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olmamasıdır. Paranın miktarındaki bir değişim sadece üretimde harcanmış emek miktarlarının yeniden dağıtımını etkileyebilir. Bu genel çerçeve içinde Marx üç farklı para biçimi ayırımı yapmıştır¹. Bunlardan birincisi saf madeni paradır ki kapitalizmin genel tarihi düşünüldüğünde bu para biçimi genellikle altın para olmuştur. Altın para biçiminin geçerli olduğu durumda, dolaşımdaki para hacmi metaların fiyatlarının altın paranın dolaşım hızına bölünmesiyle belirlenir. Bu anlamda, para olarak işlev gören altının miktarını belirleyen kapitalist yeniden üretimin gereksinimleridir. İkinci para biçimi altına çevrilebilir kağıt para yani konvertibl kağıt paradır. Bu para biçiminde de saf madeni para için geçerli olan miktar kuralı işlemektedir. İkincisinin birincisinden tek farkı kağıt paranın aşırı miktarda basılmaması gerekliliğidir. Bu koşuldan sapılır ve aşırı miktarda para basılırsa, kağıt para altın ve diğer metalar cinsinden değer kaybeder. Üçüncü para biçimi konvertibl olmayan ama belli bir değişim kuru olan kağıt paradır. Bu para biçimi de konvertibl para ile aynı kurala uyar. İkisinin arasındaki tek fark konvertibl olmayan kağıt paranın meta değerleriyle altının değeri arasındaki ilişkiyi dolaylı bir ilişkiye çevirmiş olmasıdır. Meta değerlerini temsil eden altın miktarının ne kadar kağıt para tarafından temsil edileceği bu kağıt paranın piyasada altın ve yabancı döviz karşısındaki kuruna bağlı olacaktır.

Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda ulusal paraların değeri konvertibl kağıt para biçiminde altına sabitlenmişti. Altın standardı olarak anılan bu sistem kağıt paraların aşırı basılmasını denetleme olanağından yoksun olduğundan, değer ve fiyat ilişkilerini bozarak ticaret ve sermaye hareketleri üzerinde daraltıcı etkilere yol açıp, kısa bir zamanda ortadan kalktı. Altın standardının devre dışı kalmasını izleyen yıllarda ise ortaya bir tür konvertibl olmayan kağıt para sistemi çıktı. Bu sistem çok kısa bir zamanda emperyalistler arasındaki rekabeti şiddetlendiren "kur" savaşlarına neden oldu. Burjuva iktisadının kur istikrarsızlığı dönemi olarak tanımladığı bu ortamda aslında olup biten emperyalistler arasında dünya genelinde üretilmiş toplam değerlerin mülk edinilmesi üzerinde süren bir savaştı. Bu oyunda izlenen temel strateji ihraç edilen değere karşılık daha yüksek bir değer ithal edebilecek şekilde ulusal paranın yabancı döviz karşısındaki kurunu ayarlamaktır. Kurlar dolayımı ile süren bu iktisadi savaş çok geçmeden başka diğer çelişkili eğilimlerle birlikte emperyalistler arasındaki çatışmayı şiddetlendirerek hem ticareti daralttı, hem

de askeri planda sıcak savaşın koşullarını hazırladı. İkinci Dünya Savaşı'ndan muzaffer çıkan ABD, savaş öncesi döneme damgasını vuran bu iki uluslararası para sistemine alternatif olabilecek istikrarlı bir uluslararası para sistemi arayışına girdi. Doğal olarak bu süreçte ABD sermayesinin gerçek ilgisini dünya genelinde üretilen değerden alacağı pay oluşturuyordu.

ABD'nin önerdiği sistemin merkezinde doların altına belli bir kurdan sabitlenmesi (1 ons altın = 35 dolar) yer alıyordu. Altın standardı sisteminde olduğu gibi, bu spesifik sabitleme işlemiyle kapitalistlerin paranın değişmez bir değeri olduğuna dair bir güven kazanmaları hedefleniyordu. Öte yandan altın standardından farklı olarak bu sistemde diğer ulusal paraların değeri altına sabitlenmeyip, dolara sabitleniyordu. Bu anlamda oluşturulmaya çalışılan sistem konvertibl dolar ve konvertibl olmayan kağıt paralardan oluşan para sistemlerinin bir amalgamıydı. Hiç kuşkusuz bu sistem ABD'ye diğer emperyalistlerin gözünde önemli bir sorumluluk - yani aşırı para basmama sorumluluğu- yüklerken, dolar genişlemesine izin veren önemli bir siyasal özerklik de kazandırıyor. Bir an için 1950'lere dönülüp bakılırsa, savaştan galip çıkan emperyalist devletlerin dolar sabitesine dayanan bu sistemin uluslararası parasal istikrarsızlığa yol açabileceğine dair ciddi bir şüpheleri bulunmuyordu. Bu tarihlerde ABD'nin altın rezervleri dolar yükümlülüklerini karşılamaya fazlasıyla yetiyordu. Bundan daha önemli olarak emperyalist burjuvazilerin bu döneme ait temel kaygısı uluslararası bir parasal istikrarsızlıktan daha çok, emperyalist sistemin genel bir işsizlik ve durgun üretim durumunda yaşayabileceği yok olma tehlikesine odaklanıyordu. Buna ek olarak altın arzı çok yavaş arttığından ve emperyalistler arasında eşitsiz dağıldığından, uluslararası likitidenin konvertibl bir kağıt paradan oluşması, yani altına sabitlenmiş doların dünya parası "rütbesine" yükseltilmesi, bir bütün olarak emperyalizm için ehveni şerdi. Sonuçta ortaya çıkan sistem altın mübadele sistemi ya da popüler isimlendirmesiyle Bretton Woods sistemi oldu.

Bu tür bir iktisadi ve ideolojik iklimin hüküm sürdüğü o günlerde ABD ve savaştan kazançlı çıkan diğer emperyalist ülkelerde "Keynes devrimi" olarak ünlenen ve bankalar aracılığıyla üretim şirketlerine mevduatlarının üstünde kredi açılmasına dayanan enflasyonist bir döneme girildi. Bu gelişmenin en yetkin çözümlenmelerinden birisini sunan Mandel ortaya çıkan durumu şu şekilde özetliyordu:

"Bankalar tarafından kredi verilmesi şimdi metaların fiili dolaşımından çok daha özgür hale geldi; insiyatif ticari sermayeden üretim alanındaki büyük şirketlere geçti. Bu şirketler şimdi cari hesaplarındaki mevcuttan fazlasını çekme yoluyla, yani banka parasıyla üretim için kredi alabiliyordu. Böylece para hacmi iki yerine üç parçası olan tersine çevrilmiş bir

piramit haline geldi: altından bir taban, onun üstünde daha geniş bir kağıt para katmanı ve onun da üstünde daha da geniş bir banka parası katmanı." (Mandel, 2008c).

Doğal olarak bu gelişme savaş öncesi ve savaş boyunca yükselen artık değer oranlarının da yardımıyla sermaye birikiminin bir kere daha canlanabilmesine önemli bir katkı sağlamıştı. Bu süreçte üretimin emperyalist ülkeler arasında artan sermaye ihracına bağlı olarak uluslararasılaşmasıyla emperyalizmin "ana hücre" ulusal tekeli tröstten çok uluslu şirkete geçti. Çok uluslu şirketlerin yükselişiyle neredeyse eş zamanlı olarak yarı-sömürge ülkelerde bağımlı bir sanayileşme sürecine giriliyordu. Mandel'e göre klasik emperyalizmden geç kapitalizme geçişin önemli göstergeleri olan bu dönüşümlere teknik yeniliklerin hızlanması, makinelerle yatırılan sermayenin daha kısa dönemlerde amorti edilmesi, büyük firmaların maliyetlerini ve yatırımlarını ince ayar hesaplamaları ve planlamaları zorunluluğu ve devletin ekonomik faaliyetlerinin giderek artması ve programlanması eşlik ediyordu. Devlet müdahaleleri hiç kuşkusuz bunlar arasında en önemlilerindendi. Devlet bir taraftan henüz karlılık açısından ayakları üzerinde duramayan üretim birimlerini finanse ederken, diğer taraftan da kapitalist rekabetin yasalarına bırakıldığında tasfiye olması gereken değersizleşmiş sermayeleri yaşıyordu. Bütün bunlara rağmen bu yeni eğilimler değer yasasının çalışmasını yavaşlatmaktan öte bir etkiye sahip değildi; çünkü geç kapitalizm de klasik dönemde olduğu gibi, sermayenin organik kompozisyonundaki yükselmeye eşlik eden kar oranlarındaki bir düşüşle ortaya çıkan aşırı birikim ve aşırı üretim krizlerinden muzdaripti. Dolayısıyla, 1970'lere 1950'lerde başlayan uzun dönemli yukarı doğru dalganın sonuna yaklaştığı izlenimini veren bir dizi göstergeyle giriliyordu. Daimi banka parası genişlemesi hem ABD'de hem de diğer emperyalist ülkelerde enflasyonu yukarı doğru çekmiş fakat durgunluğa çare olamamıştı. Burjuva iktisadının ya birisi ya ötekisi diye düşünerek bir iktisat politikası seçeneği olarak kavradığı enflasyon ve işsizlik maalesef eş zamanlı olarak emperyalizmin her yanına hızla yayılıyordu. İşte böyle bir gelişmenin sonunda sürekli enflasyonla beslenen dünya para sisteminin yani Bretton Woods dolar altın mübadele sisteminin bunalımı gündeme geldi. Krizin açığa çıkışıyla doların konvertibl para olma vasfını kaybetmiş olduğu de facto olarak kabul edildi. Bundan böyle ABD emperyalizmi doların konvertibl olmayan bir para olarak dünya parası olma rolünü üstlenerek dünya emperyalizmini, emperyalistler arası şiddetlenen çelişkilere rağmen, yeniden kurmaya yöneldi.

Buraya kadar anlatılanlardan da görüleceği üzere, Bretton Woods sisteminin çelişkisi doların ABD'nin aşırı üretim krizlerini frenleme rolüyle, istikrarlı bir dünya parası olabilme rolü arasındaki uyumlaştırılması güç dengede yatıyordu. Birinci işlev daimi enflasyon

yarattığı için ikinci işlevi sürekli baltalıyordu. Bu çelişkiye çözüm arayışları günümüzde "Neoliberal küreselleşme" olarak adlandırılan oluşumun adım adım inşasına yol açtı. Doların altın karşısındaki kurunun belirlenmesi "serbest" piyasaya bırakılırken, bu durum diğer emperyalist devletlerin sabit kurlar sistemini terk etmesine neden oldu. Böylelikle döviz kurlarındaki dalgalanmalardan beslenen spekülasyon faaliyetleri odaklı iktisadi bir ortam oluşmaya başladı. Bu dönemde süregelen aşırı sermaye birikimi sorunu emperyalistler arasında sermaye ihracının daha da artırılmasına imkan sağlayacak düzenlemelerle denetim altında tutulmaya çalışılıyordu. Nitekim bu alanda sağlanan sözde büyük başarılar "küreselleşme" çağına girdiğimiz şekilde müjdeli haberlere vesile olmaktaydı. Yeni bir gelişme yarı sömürgelere doğru sermaye ihracı alanında gözleniyordu. Emperyalist ülkelerden yarı sömürgelere sermaye ihracı öncelikle Uzak Doğu Asya'ya, daha sonra az gelişmiş dünyanın sanayileşmiş diğer bölgelerine doğru hızla yükselmeye başlamıştı. Bu sonucusu düşük ücretlerin ve örgütsüz ya da örgütleri baskılanmış işçi sınıflarının varlığında yarı sömürgelerdeki artık değer üretiminin yükseltilmesi ve merkeze emilmesi yoluyla merkezdeki sermaye birikimini sürdürmeye olanak sağlıyordu. Bu olanağı kolaylaştıran ve düzenleyen mekanizma ise eşitsiz mübadeleyi artıran serbest ticaret rejimiydi ve bu bir tabu düzeyine yükseltilmiş bulunan serbest ticaret doktrini ile ideolojik olarak destekleniyordu. Kısacası 1980'lerden başlayarak 2000'lere kadar emperyalizm işçi sınıfını bir kere daha mağlup ederek, dünyayı yeniden eline geçiriyor; mal, para ve sermaye akımları yezedenin her köşesine neredeyse hiçbir engellemeden serbestçe ulaşabiliyordu. Hiç şüphesiz, emperyalizmin bu zaferine Türkiye'nin deneyimlerinden dolayı çok yakından tanıdığımız yarı sömürge halklarının sürekli borçlandırılması ve bu borç yükünün işçi, emekçi ve ezilenlerin tümüne yüklenmesi eşlik ediyordu.

Yalnız emperyalizmin bu başarısı görece bir başarıydı. 1980-2009 dönemi ile 1950-1970 dönemi karşılaştırıldığında ortaya çıkan resim emperyalizmin uzun dönemli aşığıya doğru bir dalganın içinde olduğu gerçeğiydi. Her ne kadar sermaye birikimi 1970'lerden sonra tekrar canlanmış olsa da, dünya ekonomisinin büyüme oranlarında 1950'lerin ve 1960'ların ortalamalarına bir daha asla ulaşamadı. Dünya ekonomisi 1980'lerin sonu 1990'ların başıyla, 1990'ların sonu ve 2000'lerin başında yeniden durgunluğa girdiğinde bu resesyonların 1970'ler döneminde yaşananlardan daha derin ve daha genelleşmiş bir halde ortaya çıktıkları görülüyordu. 2000'lerin başındaki resesyondan çıkış ise aşırı birikmiş sermayenin çok büyükçe bir kısmının ancak menkul ve gayrimenkul fiyatlarının şişirilmesiyle desteklenebilen bir kredi parası genişlemesine yönlendirilmesiyle mümkün olabilmişti. Bir başka deyişle, Mandel'in yukarıdaki alıntıda tanımladığı üç parçalı tersine çevrilmiş piramide borç-kredi-

spekülasyon genişlemesinden oluşan ve üretken faaliyetlerle ancak dolaylı bir şekilde bağlantılı olan bir dördüncü parça daha ekleniyordu. Dolayısıyla, meta fiyatlarında gözlenen daimi enflasyonun yerine 1990'lardan başlayarak menkul ve gayrimenkul fiyatlarında izlenen daimi enflasyon geçiyor; dünya ölçeğinde emeğin yarattığı metaların değerine oranla ortaya devasa boyutlara ulaşmış bir likitide fazlası çıkıyor; bu her şeyden önce konvertibl olmayan doların dünya parası olma niteliğinin altını oyuyor ve böylelikle geç kapitalizmin uluslararası para sisteminin krizi yeniden ve farklı bir içerikte tekrar baş gösteriyordu. 2008 Eylül'den başlayarak batmaya başlayan ABD'li büyük yatırım bankaları ve bunların iflasını takiben emperyalist devletlerin finans sektörlerini ya doğrudan kamu mülkiyetine geçirerek ya da muazzam boyutlarda teşvikler sağlayarak denetim altına alması konvertibl olmayan dolar sisteminin hızla sonuna yaklaştığını gösteriyordu. İşte bu nedenle emperyalizm bugün yeni bir uluslararası para sistemi inşa etme arayışına girmiş bulunuyor. Çözüm önerilerinin arasında sıkça dile getirilen ulusal ve konvertibl olmayan bir dünya parası yaratma girişimi ise başarılması neredeyse imkansız bir hedef izlenimi veriyor. Mandel'in 1970'lerin başındaki tespiti bu görüşümüze oldukça sağlam bir destek sunuyor: "Ancak "uluslararası likitide" sorununa uzun vadeli gerçek bir çözümün önünde emperyalistler arası rekabet engeldir. Bu rekabet, "kağıt altın"ın kendisinin dağıtımını uluslararası güçler dengesinin bir fonksiyonu yapar ve dağıtımın dolambaçlı yoluyla ulusal paraların enflasyonunu bir kez daha geriye uluslararası mübadele ve ödeme araçları alanına getirir. Son tahlilde, konvertibl olmayan kağıt para hak sahiplerine ancak bir devlet çerçevesinde empoze edilebilir. Dünya kağıt parası tek bir dünya hükümetini gerektirir . . ." (Mandel, 2008d).

Tek bir kapitalist dünya hükümeti ise bütün emperyalist burjuvazilerin tek bir dünya burjuva sınıfı olarak kenetlenip dünya emekçilerinin karşısına tek vücut olarak çıkmalarından başka bir anlama gelmez. Şimdilik bu olasılık bütünüyle ihtimal dışı olduğundan, emperyalistler kendilerinin, birbirlerinin ve baskı altında tuttukları yoksul halkların emeklerini mülk edinebilmek için kendi ulusal kağıt paralarını kullanmaktan başka bir seçeneğe sahip görünmüyorlar.

• Krizle birlikte merkez ülkelerin ve küresel kurumların krize çare arayışlarında da bir yükselişe tanıklık ettik. Söz konusu çabaları nasıl değerlendiriyorsunuz?

İlk olarak salt piyasa fiyatları dolayımı ile yapılabilecek hiç bir değerlendirmenin kapitalizmi ve tabii ki onun krizini anlama açısından yeterli olamayacağını yeniden vurgulayalım. Kapitalizmde fiyatlar dolayımı ile kurulan her denge özünde bir dengesizliktir. Kapitalist ekonominin temel özdeşliği bütün üretim alanlarındaki karlar toplamının artı-

değerler toplamına eşit oluşudur. Kural olarak piyasalarda arz talep ilişkileri tarafından gerçekleşen tüm ilişkiler, yaratılan toplam artı-değer miktarının piyasa fiyatları aracılığıyla yalnızca yeniden dağıtımını sağlayabilir, onu artırmaz ya da azaltmazlar. Bu nedenle bu ölçüde genelleşmiş bir kriz durumunda, küresel düzeyde sermaye açısından sorun mevcut borçların sadece konsolidasyonu, kamulaştırılması ya da bu ilişkilerin ölçeği ile sınırlı değildir, olamaz. Sorun artı-değer üretimi ve ortalama kar oranlarında düzenli bir artışın mümkün olup olamayacağıdır. İkinci olarak bu krize ABD'de patlak vermiş salt bir finansal kriz olarak yaklaşmak, gerçekliğin özünden koparılmış biçimsel bir yorumdur. Aşırı finanslaşmanın ve elbette 1990'lar boyunca yaşanan periyodik krizlerin kökleri yukarıda vurguladığımız gibi, üretken sermaye birikiminin tıkanmasında yatmaktadır. Bu kriz elbette kapitalizmin sonu olmayabilir. Ancak Neo-liberal dönemin sonlandığı açıktır. Yeni bir genişleme dalgası ise ancak emperyalist kapitalizmin köklü yapısal bir dönüşümüyle mümkündür. Bu ise, mevcut iktidar ilişkileri sürdüğü sürece yine ancak geçmişte olduğu gibi genel bir tahrip sürecinin (üretken sermayenin değersizleşen kısmının tasfiyesi, kitlesel işsizlik ve tabii her türlü şekilde devletlerin devletlere, hakların halklara şiddetinin) ardıllı olabilir. Emperyalizmin barışı, yarattığı cinnettin durgunluğudur. Elbette emperyalizm politikasız kalmayacaktır. Krizin önlenmesi için sürdürülen çabaların her düzeyde daha da yoğunlaşarak sürdürüleceğine yakın gelecekte tanıklık edeceğiz. Hatta kısa dönemli "iyileşmelerin" hemen ardından krizin sonlandığı ya da aşıldığı şeklinde duyurularla da karşılaşacağız. Ancak aynı yapısal sorunlar sürdüğü müddetçe "önlemler" krizin aşılına değil, olsa olsa ötelenerek daha da yoğunlaşmasına katkı sağlayacaktır. 1929 krizine karşı ABD'de uygulanan "Keynesçi" politikalar küresel düzeyde bir çözüm üretmedi. Söz konusu politikalar ABD için gelir artışlarına ve sermayenin yeniden değerlendirilmesine katkı sağlasa da, sonuçta küresel düzeyde devlet ve sermaye çelişkilerinin yoğunlaşmasına ve tabii savaşa yol açtı. Söz konusu politikaların küresel eşgüdümü ancak savaş sonrasında, yeni dünya düzeninin eş güdümünde küresel Keynesçiliğe dönüşebildi. Bugün sermaye çok daha karmaşık ve yoğunlaşmış küresel ağlar içinde örgütlenmiş olsa da, halen ulusal "kimliğini" korumaktadır. Bu nedenle bugün için de devletler düzeyinde politika eşgüdümünün sağlanabileceği önceden verili bir durummuş gibi görülemez. Mevcut küresel emperyalist sistemin mantığı, bize göre, Mandel'in Geç Kapitalizm'de ayrıntıyla sunduğu gibi, emperyalistler arası rekabet modeli üzerine inşa edilmiştir. Bu yapı içerisinde kapitalist iktidar ilişkisi federal bir devlet biçiminde örgütlenmemiştir. Bu nedenle devletlerin kendi sermaye bloklarının (ister mali ve isterse üretken sermaye olsun) borç yükümlülüklerini üstlenme girişimlerinin sermayenin çok uluslu bileşimince sınırlanan belli limitleri vardır. Bu gün halen merkez devlet olan ABD için de bu böyledir; AB'li emperyalistler için de. Bu sınırın aşılması

durumunda, mevcut kriz sermaye blokları arasında siyasal bir krize dönüşme ihtimalini güçlü bir biçimde taşımaktadır. Bu anlamda 2007'den bu yana büyük ölçüde ABD'de sürdürülen, yatırım bankalarının borçlarının "kamulaştırılması" ve benzer şekilde bu tür bir dolarizasyonun ticari bankalar ve tabii şu an değersizleşmiş olan ABD üretken sermayesi için de sürdürülmesi çok kolay değildir.

Mevcut durum açısından bakıldığında henüz ne G8 içinde ne de küresel düzeyde politika üreten kurumlar arasında genel bir mutabakatın sağlanıldığını da söylemek mümkün değildir. Şu ana değin "zirve" olarak tanımlanan tüm toplantılardan IMF bütçesinin güçlendirilmesi ve yeni bir para rejimine duyulan ihtiyaç dışında herhangi ciddi bir önlem paketi çıkmamıştır. Üstelik gerek G8 içinde ve gerekse "IMF+DB" koalisyonu ile örneğin BM arasında önemli görüş farklılıklarının var olduğu da bilinmektedir. BM bünyesinde kurulan küresel kriz komisyonuna başkanlık eden Nobel iktisat ödüllü J. Stiglitz 2009 yılında 2007 yılına göre 30 milyon insanın daha işsiz kalacağı, bu sayının 50 milyonu bulabileceği, önlemlerin alınmaması halinde kalkınmakta olan ülkelerde 200 milyon insanın yoksulluğa sürükleneceği türünden uyarılar yapmaktadır. Ayrıca krizin küresel düzeyde olmasına karşın önlemlerin ulusal hükümetlerce alındığını, G20 grubu üyesi ülkelere 17'sinin aksine söz vermelerine rağmen daha şimdiden korumacı önlemlere başvurduğunu belirtmektedir. Bir tür yeni Keynesçiliğin temsilcisi olan Stiglitz IMF ile yola devam edilemeyeceğini, küresel bir koordinasyon eşliğinde harcamaların artırılmasını, devletlerin IMF'den özel çekme (SDR, borç çekme kotası) haklarının genişletilmesini, yeni kredi mekanizmalarının çalıştırılmasını, reformların finansal sektörün ötesine geçmesini ve yeni bir rezerv para sisteminin inşa edilmesini de ısrarla savunmaktadır². Bu listesinin emperyalizmin çelişkili yapısı anımsandığında kolayca başarılabilir hedefler içermediğini tekrar vurgulamak sanırım gereksiz.

Yine de, yarı sömürge toplumlarda, fiili bir durum olarak IMF programlarının mevcut iktisat politikalarının ana eksenini belirlediğini söylemek mümkündür. Bu ise IMF denetimine tabii Türkiye ve benzeri çevre ekonomilerinin önemli ölçüde politika asimetrisi ile karşılaşacakları ve iktisat politikası uygulama alanlarının daralacağı anlamına gelip, krizin bedelinin gerçekte kimler tarafından ödeneceğini de açıklamaktadır³. Söz konusu politika asimetrisi merkez ekonomilerdeki sermayenin yeniden değerlendirilmesi için çevre ekonomilerin almak zorunda kalacakları "istikrar" önlemlerine karşılık gelmektedir. Bu asimetrinin ana mekanizması merkez ve çevre ekonomilerin politika zıtlaşması üzerine inşa edilmektedir: Sermaye hareketlerinin merkeze yönlendirilmesine, merkez ekonomilerde harcamaların ve talebin yeniden canlandırılmasını teşvik eden kontrollü maliye ve para politikalarına (bugün için buna bozuk Keynesçilik

diyebiliriz) karşın, özellikle Türkiye gibi IMF ile yolculuklarını sürdüren çevre ekonomilerinde maliye ve para politikası uygulama kapasitelerinin budanması, ücretlerin bastırılarak iç talebin daraltılması ve üretim artışlarının küresel piyasaların ritmine terk edilmesi yani 30 yıldır sürdürülen liberal ortodoksinin yeniden paketlenmesi eşlik edecektir. Ticaret ve sermaye hareketliliğinin bütüncül bir analiziyle çok daha ayrıntılı şekilde incelenebilecek olan bu asimetrik politika ilişkisinin çevre ekonomiler açısından sonucu daha fazla artık-değer üretimi ve bunun merkez ekonomilerine transferidir.

• Kapital'den ya da daha genel anlamda Marksist iktisat perspektifinden hareketle kapitalizmin krizlerine çare üretmek mümkün müdür? Daha genel anlamda Marksist solun krize karşı tutumu nasıl olmalıdır?

Doğal olarak ne Kapital'in ne de Marksistlerin kapitalizmin krizine çare üretmek gibi doğrudan bir sorumlulukları yoktur. Mandel'in Marx'ın düşünsel sorumluluğunun kaynağı hakkında yaptığı haklı tespiti burada anmak meseleyi bütün yalınlığıyla ortaya koyacaktır: "Kapital asla hükümetlere ödemeler dengesi türü sorunlarını çözmekte yardımcı bir el kitabı olsun diye kaleme alınmamıştır... Amaç kapitalist üretim tarzı tüm dehşete düşürücü potansiyelini ortaya sergilediğinde emeğe, makinalara, teknolojiye, işletmelerin ölçeklerine, nüfusun toplumsal yapısına, ekonomik büyümenin kesintiye uğramasına ve işçilerle iş arasındaki ilişkilere ne olabileceğini açıklamaktır." (Mandel, 2008e).

Bu kuşkusuz Marksist iktisatçıların sadece kapitalizm tarihe gömüldüğünde ya da sosyalizm inşa edildiğinde iktisadi sorunlarla pratik olarak uğraşacakları anlamına gelmez. Zaten böylesi bir dünyada Marx'ın Kapital'i artık salt geçmiş bir toplumu yani kapitalist toplumu anlatan klasik bir iktisat tarihi kitabı olacaktır. Marksistler krize karşı emekçi halkları uyarırlar. Bu onların devrimci sorumluluğudur. Bu açık tavrın en net örneğini Marx'ın Gotha Programı'nın Eleştirisi'nde bulmak mümkündür. Marx'ın bu eserinde sosyalistlere yaptığı uyarılar kapitalist koşullar altında emekçileri kapitalizme karşı korumanın devrimci sorumluluklarını tanımlar. Bugün için de Gotha Programı'nın Eleştirisi devrimci Marksistler için "ne yapılması" ya da hiç değilse "ne yapılmaması" konusunda tümüyle geçerliliğini korumaktadır.

Kendilerini "Sol" olarak tanımlayan bazı kesimler hem ülkemizde hem de başka topraklarda ana akım liberal iktisatçılara ve onların kurumlarına (örneğin IMF, Dünya Bankası) karşı halklarını uyarmakta ve "alternatif" iktisat politikaları önermektedirler - ya da hiç değilse bu türden sorumluluklar yüklenmektedirler. Bu elbette doğru bir tutumdur. Lakin bu öneriler kapitalizmden ne anlaşıldığı açıkça tanımlanmadığı zaman kerameti kendinden menkul bir kapitalizm ya da ülkemizde sıkça görülen kapitalizmden koparılmış siyasal bir emperyalizm eleştirisine dönüşebilmektedir

ki bu tutum "Sol" olduğunu iddia eden kesimlerin siyasal taleplerinin burjuvazinin talepleriyle kolayca eşleşmesine ve kaynaşmasına yol açabilir. Bu eşleşmenin belki de en güzel örneğini "IMF'ye hayır" talebinin ülkemizde milliyetçi/muhafazakar gelenekle kendilerini "Sol" olarak tanımlayan kimi grupların de facto ortaklığında gözlemek mümkündür. Hiç kuşkusuz Marksist iktisatçılar da kapitalizm koşullarında emekçi halkların çıkarlarını koruyan ve geliştiren politikalar üretmekle yükümlüdürler. Ancak bu noktada asıl sorumluluğun kapitalizmin bizatihi kendisi olduğunu unutmamak ve işçi ve emekçileri bu açıdan sürekli olarak uyarmak olduğu unutulmamalıdır. Sosyalist sol geleneğin "geçiş programı" olarak adlandırdığı taleplerin temelinde net olarak işçi sınıfının bağımsız bir sınıf pozisyonu oluşturması ve bunu ortaya koyması yatar. Yani burjuvaziden emekçi halkların ve tüm ezilenlerin çıkarına olabilecek tüm ödünleri politik taleplere dönüştürerek almak ve korumak için bağımsız bir kanaldan siyasete girmek. Çalışma hakkı, iş güvencesi, sosyal güvence, sağlık ve eğitim hakkı bunların başlıcalarıdır. Yeniden çalışacak olan bir kapitalizm için değil bir daha var olmayacak bir kapitalizm için bu mücadeleyi derinleştirmek ve güçlendirmek devrimci Marksist tahlilin pratikte kazandığı halidir. Bu amaçla emekçi sınıfları ve onların örgütleri olan sendikaları düzenli olarak sınıfın bağımsızlığını kazanmasına katkıda bulunmaları için uyarmak elzemdir.

Kriz dönemlerinde sendikal mücadelenin ayrıca önemli olduğu unutulmamalıdır. Çünkü sonuçta kriz sermaye tarafından artı-değerin, yani emek sömürsünün, artırılmasının geciktirilemeyecek bir hamle olarak kendini dayatmasıyla hissedilir. Bu arayışın doğrudan yansıması burjuvazinin emek gücünün toplumsal yeniden üretiminin maliyetlerini düşürecek olanakları artırma arayışında gözlenebilir. Bu tür çabalar ilk elden emekçilerin nitelikli tüketim (eğlence ve keyif için tüketim) taleplerinin daraltılmasına ve oradan da daha ucuz ve alternatif beslenme yollarıyla varlıklarını sürdürmelerine (televizyonlardaki kriz için alternatif beslenme programlarını hatırlayın) değin uzanır. Bu emekçi sınıfların varlıklarını sürdürmeleri için gereken toplumsal minimumun sürekli olarak yeniden burjuvazinin lehine yapılandırılması çabasıdır. Üstelik burjuvazinin bu tahripkar hamlesi günümüzde bu kadar iç içe geçmiş bir kapitalist dünya pazarında ulusal sınırları aşar. Başka halkların emekçi sınıfları diğer başka halkların emekçi sınıfları karşısına tehdit olarak dikilir. Marx'ın, Ücretli Emek ve Sermaye adlı çalışmasında söylediklerini bugün dünyanın tüm emekçileri için tekrarlamak mümkündür.

"İngiliz yaşam düzeyi, İrlanda'nın yaşam düzeyine, bir Alman köylüsünün yaşam düzeyi ise Litvanya köylüsünün yaşam düzeyine indirgenebilir... İngiliz çiftçileri, tarım işçilerinin ücretlerini, salt fiziksel asgarinin de altına düşürdüler ve soyun fiziki varlığını

Yoksullar Yasası tarafından yapılan ilavelerle sürdürmesini zorunlu hale getirdiler. Bu ücretli emekçiyi bir köleye ve Shakespeare'in gururlu, özgür köylüsünü yardıma muhtaç bir yoksul duruma getirmenin parlak bir yolu oldu" (Marx, 1999).

Bu nedenle özellikle kriz dönemlerinde sendikaların mücadelesi bir kat daha önemli hale gelir. Kriz dönemleri emekçi sınıfların bir kısmını işsiz bırakıp, Marx'ın deyimiyle, yapay bir aşırı nüfus (yedek işsizler ordusu) yaratarak, emekçi sınıfların sefalet ve parçalanma koşullarını güçlendirdiği ölçüde, sınıfın önceki dönemlerde elde ettiği kazanımlarını ve sendikal mücadeleyi tehdit eder. Bu tür koşullarda sınıfın kazanımlarından her geri adımın sadece sendikal emekçiler için değil, ama genel olarak emekçi sınıflar üzerinde yarattığı tahrip çok daha kalıcı ve yıkıcıdır. Rosa Lüksemburg'un "sendikalar yalnızca emekçi sınıfların en üst katmanını içerse bile etkileri tüm emekçi kesimlere yayılır, çünkü onların başarıları söz konusu işlerde çalışan tüm emekçi katmanlarını etkiler" saptaması bugün dünden daha doğrudur. Sonuç olarak Marksistler için krize karşı mücadele her ölçekte sermayeye karşı mücadeledir. Bu kriz hiç kuşkusuz daha da derinleşecektir ve ötelemek ya da hafifletmek için sermaye ile uzlaşmak emekçi halkları yanlış yönlendirmektir. Bu anlamda, ise ilk olarak burjuvazinin tarih sahnesine çıkarken insanlığa vaat ettiğini bugün ondan dünyanın her yerinde geri isteyerek başlayabiliriz: Daha fazla iş ve karşılığında daha fazla ücret, daha fazla eğitim, daha fazla sağlık... Bu temel yani yaşamsal isteklerin karşılanmadığı bir dünya hiç kuşkusuz barışın dünyası değildir. Marksistler elbette hiç bir koşulda barbarlığın yanında yer alamazlar. O zaman elbette başka bir dünya mümkündür. Ve bu dünyanın adı halkların kardeşliği temelinde, onların birleşmesiyle kurulacak olan dünya sosyalizmdir.

DİPNOTLAR

1. Marx'ın para kuramının ayrıntıları için bkz. E. Mandel (2008) Marksist Ekonomi El Kitabı, Özgür Üniversite: İstanbul.
2. Keynes öldü, yaşasın yeni Keynes..!
3. Politika asimetrisinden kastımız kapitalizmin merkezinde uygulanan politikaların büyük ölçüde tersinin çevrede uygulanma baskısıdır.

KAYNAKLAR

- Mandel E.** (2008a) Marx'ın Kapitali, s: 67. Yazın Yayıncılık. İstanbul.
- Mandel E.** (2008b) Geç Kapitalizm, s: 196. Versus Kitap: İstanbul
- Mandel E.** (2008c) Geç Kapitalizm, s. 552. Versus Kitap: İstanbul.
- Mandel E.** (2008d) Geç Kapitalizm, s. 618 Versus Kitap: İstanbul.
- Mandel E.** (2008e) Marx'ın Kapitali, s: 26. Yazın Yayıncılık. İstanbul.
- Marx K.** (1999) Ücretli Emek ve Sermaye s:146-147. Sol yayınları Ankara
- Marx K.** (2006) Kapital 3, s: 323. Sol Yayınları Ankara.